

Kovács Sándor

A KERÉK KŐ

A reformáció 500. évében számba sem lehet venni azt a temérdek rendezvényt, konferenciát, játékfilmet vagy könyvet, amelyek Luther Márton emlékét idézik fel. A magyarországi és az erdélyi reformáció jeles képviselői korántsem ilyen szerencsések, életükről alig maradt fenn hiteles adat. Az unitárius egyház alapítójáról és első püspökéről egyetlen korabeli portré sem készült; arca, termete 450 év után is a múlt homályába burkolózik. Luther életéről anekdoták sokaságát jegyezték le kortársai. Dávid Ferencről ugyan nem hallgatnak a krónikák, de életének anekdotába illő epizódjait nem ismerjük. Áldott szerencse, hogy megmaradt az a kerek kő, amelyről azt tartja az évszázados hagyomány, hogy Dávid Ferenc erről mondta el az emlékezetes prédikációt, „melyre az egész Kolozsvár népe meghódolt”, és az unitárius hitre tért.

A kerek kőről és Dávid Ferencről szóló első írásos említés 1734-ből való. A Habsburg uralom alá került város az erdélyi főhadvezér felszólítására a tanács megbízásából elkészítettett egy latin nyelvű ismertetést.¹ Ebben az unitárius vallás keletkezéséről a következőket írták:

„[Az unitárius vallás] *Terjesztésében sokat buzgólkodott egy pár férfi; legtöbbit Dávid Ferenc, ki egyébként bizonyos hittételekben eltért az uni-*

¹ *Kolozsvár leírása 1734-ből*, szerk. Péter Pál, Pataki István, Gyergyai Pál tanácsosok és Füzéri György, a város főlesküdt jegyzője, ford., bev. jegyz. Márkos Albert, Erdélyi Ritkaságok 18., szerk. dr. Jancsó Elemér, Kolozsvár, Minerva Rt., 1944, 39.

A kerek kő

táriusoktól.¹ Ő, amint mondják, fölállott egy kerek köre, mely most a Torda-utca túlsó szögletén áll, arról hosszasan prédikált, úgyhogy az őt hallgató népnek, sőt a város akkori első papjának, Helti vagy Heltai Gáspárnak helyeslő tapsolása közben a fönt említett, még egészen el nem készült nagytemplomba vitték, s a szószéket neki felajánlották. Így aztán az egész várost a maga és hittestvérei vallására térítette, melyet a gyulafehérvári vitatkozás után unitáriusnak neveztek el.”

A fél évszázaddal később Kénosi Tőzsér János és Uzoni Fosztó István az *Erdélyi unitárius egyház története* című monumentális műben ugyanezt ismételte meg.²

1 Itt emlékeztetem arra az Olvasót, hogy 1734-ben, a szöveg írásba foglalásakor a hivatalos unitárius álláspont teljesen elhatárolódott a Dávid Ferenc képviselte nonadorantizmustól.

2 Kénosi Tőzsér János – Uzoni Fosztó István, *Az erdélyi unitárius egyház története I.*, ford. Márkos Albert, a fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály, s. a. r. Hoffmann Gizella, Kovács Sándor, Molnár Lehel (Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárának és Nagykönyvtárának kiadványai 4/1), Kolozsvár, 2005, 149.

Az idézett részletből is látni, hogy már a 18. százdban sem tudták napra és évre pontosan meghatározni az eseményt. Az „*amint mondják*” a hagyományra utal, anélkül azonban, hogy bármi konkrétumot mondana az eseményről. A kerek kő „most”, azaz 1734-ben a Torda utca szegletén állt, mintha a szöveg azt sejtetné, hogy a kő esetleg máshol lehetett korábban. Amit biztosan állíthatunk az, hogy a kollektív emlékezet megőrizte azt a hagyományt, miszerint Dávid Ferenc egy kőre felállva prédikált Kolozsvár népének. Aranyosrákosi Székely Sándor püspök szerint¹ mindez 1566-ban, az első gyulafehérvári hitvitát követően történt: „*Visszajövén a gyületről Dávid Ferenc² már a népnek is kezdé hirdetni az unitária vallást és hiteles szóhagyomány szerint, Kolosvárt Torda-utsza szegletén egy kerek köven prédikációt tartta a nép előtt, melly a kedvelt szónokot vállain vivé be a piaci nagy szent-egyház termeibe...*”

A kollektív emlékezet és a mítoszépítés elemeit tudatosan kezelő Aranyosrákosi Székely Sándornak oroszánrésze volt abban, hogy Dávid alakja bekerült a közbeszédbe és köztudatba. 1846-ban Szilágyi Sándor a *Kerek-kő. Történeti beszély* címen közölt a Kolozsvári Naptárban egy elbeszélést. Tekintettel arra, hogy Szilágyi szövege jószerivel ismeretlen, hosszabban idézem:

„»...Egy az Isten a végtelen természet felett, egy Isten alkotó a földet, az egyetemet; kormányozza, tartja fenn végtelen hatalmával... az Úr hatalmát hirdetem, – térjete az igaz hitre!«

E végszavakat a Tordautcza szögletén *kerekkőről* egy férfi szónokolta. Ez ember szakállszálait a szél lengeti, szabályos arczvonalmain a kitűrés és férfiaság nyomait olvashatni, kopasz feje födetlen. [...] Ki ne ismerné e nevezetes vallás térítőt? Ki fennemlített egyetlen szónoklatával egész Kolozsvárt megtéríté, kinek édes hangzatu s csábszavaitól elragadtatva, meggyőződve fellelkesült nép, rögtön a szónok hitére áttérve, vállain vezeté-be papját a hajdon zsarnok Zsigmond által épített piaci nagy székesegyházba, hol ez ideig lutheránus lelkészek hirdeté az Úr végtelen

1 Aranyosrákosi Székely Sándor, *Az unitária vallás történetei Erdélyben*, Kolozsvár, 1839, 62.

2 Aranyosrákosi az első gyulafehérvári hitvita időpontját hibásan 1566. február 24-re datálja. A gyűlésre nem februárban, hanem áprilisban került sor.

hatalmát.”¹ Aranyosrákosi megállapításait módosította 1879-ben Jakab Elek a Dávid Ferencről írott monográfiájában. Szerinte Kolozsvár megtérésére a második gyulafehérvári hitvita (1568. március 8–18.) után került sor, ekkor fogadta a város lakossága győztesen hazatérő papját a Torda-kapunál.² A kerek kő 1879-ben már nem a Torda utca szegletén állt. Gyergyai Ferenc³, a kolozsvári unitárius eklézsia gondnoka megőrzés céljából az 1850-es években Széchenyi-téri háza elé szállíttatta.⁴ A Széchenyi térről a követ 1868-ban a Belmagyar utcai templom keleti oldala mellé vitték. 1872-ben födémeket építettek fölé, hogy az időjárás viszontagságaitól megóvják, 1884-ben pedig felirattal jelölték meg:

*„Dávid Ferencz
a hagyomány szerint ezen a kövön tartotta
a Torda utcza szegletén 1566-ban
midőn a gyulafehérvári*

1 Kolozsvári Naptár 1846-ra. 2-dik év, kiadja ifj. Tilsch János. Kolozsvártt az ev. Református kollégyom' betüivel nyomtattatta Tilsch János, 52–58. A történet rövid tartalma: Az ifjú szónokot, Dávid Ferencet féltékenység mardossa, szemével a tömegben feleségét keresi, de nem találja. Baráth Kata szívét az óvárban Báthori Kristóf ostromolja. A hazatérő Dávid együtt találja a fiatalokat, nejét házasságtöréssel gyanúsítja, majd szóváltásba keveredik Kristóffal, akit orrba is ver. A következő jelenet is Dávidék óvári házában zajlik, a gyermekágyas Barát Kata Báthori Kristóftól kap levelet, a pecsétet férje törli fel. A levélben ez áll: „Kedvesem! Mint hallom, fiad van? Sok szerencsét gyermekünkhöz; - nem feledem el! Csak ügyelj, goromba férjed titkunkat meg ne tudja. Kedved Báthori Kristóf.” A feleség zokogva tagad „ily pokoli ármányt csak ördög gondolhat ki”. Dávid rettenetes dühbe gurul és bosszút forral. Kirántja felesége karjaiból a mosolygó, mit sem sejtő gyermeket és kezéből földre ejti, s a gyermek rögtön szörnyet hal. „Helyesen... jól történt! Bár akaratomon kívül; hitvány poronty, ne éld felyül örök gyalázatom; legyen átkozott a nap, melyen gyalázatomra megpillantád a napsugárt!” – s örült nevetéssel nézte a halt tetemet.” A történeti beszély folytatásában Dávid Ferencet hitújításért elítélték és a „dévai fogház egyik nedves, sötét földalatti szobájába vetették.” Halála előtt titokban meglátogatta Báthori Kristóf, akitől megtudta, hogy szerencsétlenül járt gyermek az övé, és felesége soha nem volt hűtlen. Dávid Barát Katát szólongatja és bocsánatáért esedezik. A meglehetősen zavaros történet azzal ér véget, hogy az agg Baráth Kata megbocsát, s „Dávid Ferenc egy nő ápoló karjai közt elhunyt.”

2 Jakab Elek, *Dávid Ferencz emléke*, Budapest, 1879, 128.

3 Gyergyai Ferenc egyenes ágú leszármazottja annak a Gyergyai Pálnak, aki részt vett a *Kolozsvár leírása 1734-ből* elkészítésében.

4 Rezi Elek, *A „Kerekő” = Dávid Ferenc 1579–1979*, Kolozsvár–Napoca, Unitárius Egyház, 1979, 73–76.

*egyh. gyűlésről hazaérkezett
azt a beszédet, amelyre
az egész Kolozsvár áttért
az unitárius vallásra. 1884.”*

Az átvésett évszám

*A nyolcas számjegy
az avatás évszámában*

A kő 1922-ben kerül jelenlegi helyére, a belvárosi templom bal oldali bejáratához került. Feliratát 1910-ben újraaranyozták, valószínű, hogy ekkor véshették át az eredeti 1566-os dátumot 1568-ra.

A legújabb magyar szakirodalomban a kerek kőről elmondott beszédet a vallásszabadságot kimondó 1568. évi januári tordai országgyűléssel hozzák kapcsolatba.¹ Angol és amerikai unitárius körökben is valamiért ez vált népszerűvé.

A kerek kő története nagyon erős bibliai alapokkal bír, a Zsolt 118,22–23-ban illetve Mt 21,42-ben ez olvasható: „Az a kő, amelyet az építők megvetettek, az lett a sarokkő. Az Úrtól lett ez, csodálatos a mi szemünkben.” Dávid Ferenc halála után sokan érezhették, hogy a mindenki által megvetett unitárius egyházra nem érdemes jövőt építeni. A gondviselés mégis úgy intézte, hogy éppen az a kő sarokkő lett. Úgy gondolom, hogy a Kolozsvárott élő unitáriusoknak nem a hely és az év pontos behatárolása volt a fontos, hanem az, hogy a kő, amin Dávid Ferenc állt, sarokkő lett a szó legszorosabb biblikus értelmében. A kerek kő – szegletkő párhuzam önmagától adódott, és ehhez már nagyon korán hozzákapszolódhatott Dávid Ferenc alakja. Annak is van történeti alapja, hogy a város első papját beiktatáskor vállra emelik. Hogy Dávid Feren-

¹ Jakab Albert Zsolt, *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat*, Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2012, 137.

cet vállán vitte-e a nép a főtéri templomba, azt nem tudjuk, de hogy beiktatásakor ugyanaz a ceremónia zajlott, mint néhány évtizeddel később, annak talán van valóságalapja. A városi tanács jegyzőkönyvében megörökítették a lengyel származású Radecke Valentin plébánossá választásának és beiktatásának történetét. Az 1622-ben készült jegyzőkönyvben egyebek mellett azt olvassuk, hogy Kolozsvárott a főtéri nagytemplomban négy egyházfi, kettő a szász, kettő a magyar nációból vállára emelte a frissen beiktatott plébánost. Hogy a kolozsváriak képzelete hogyan alakította az eseményeket 450 év távolából, aligha tudjuk megmondani. Szent-Iványi Sándor 1937-ben tanulmányt szentelt a Dávid Ferenc-jelenségnek, ennek záró sorait idézem: *„Jelenjék meg hát előttünk a kerek kő, az ezt körülvevő sokaság és főként Dávid Ferenc a kövön. S nézzük őket azzal a szeretettel és lelkesedéssel, ami mindannyiuknak méltán kijár. Unitarizmusunk csak akkor válik ismét mindent átható, fel-emelő és megszentelő erővé bennünk, ha lelkünkben – a meggondoló ész alapot rakó munkája után és mellett – az a hit, az a hev és az a láng lobban fel, mely a kerek körül vállain vitte Dávid Ferencet az unitarizmus felkelő napja felé”*¹.

1 Szent-Iványi Sándor, *Dávid Ferenc és a tömeg (tömegelektani tanulmány)* KerMagy, 69. évf. (1937), 81.